

ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կէս տարվանը 6 ռուբլ. Առանձին համարները 5 կոպէկով.

Քիթիլիտեմ գրգռում են միմիայն խմորագրատան մէջ.

Մեր հասցին. Тифлис, Редакция «Мшакъ». Վաս Թիֆլիս, Редакция «Мшакъ». № 258.

Յօդագրութիւնը բաց է առաւտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և առ շաբաթը).

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ. № 258.

ՀՐԵՆԱԿԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՌՈՎԱՆԵՒԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ճանաչել մեր երկիրը.— ԵՐԵՎԱՆԻ ՏԵՍԻՍԻՒԹԻՒՆ. Նամակ Ուսուցիչի. Նամակ Խմորագրութեան. Նամակ Խմորագրութեան. Ներքին լուս. բեր. ԱՐՏԱՍԻՒՆ ՏԵՍԻՍԻՒԹԻՒՆ. Ինչ է կատարվում Մակեդոնիայում. Արտաքին լուս. բեր. ՀԵՐԱՍԻՒՆԵՐ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. — Գերարժեքի նորագոյն հասանելիությունը և հայկական ճարտարագիտութիւնը:

ՃԱՆԱՅԵԼ ՄԵՐ ԵՐԵՎԱՆԻ

Վերջին ժամանակ շատերը մեզանում ցանկութիւն են յայտնում ունենալու մի ամբողջ աշխատութիւն կովկասի և նրա բնակիչների մասին:

Վերջին ժամանակ, որ այդպիսի աշխատութիւն գոյութիւն չունի: Ժիշէ է, զանազան ժամանակներ Տրատարակիլ են ժողովածուներ, որոնց մէջ տեղ են գտել ամեն տեսակ յղուածներ կովկասի, նրա պատմութեան և ներկայ գրութեան մասին, բայց ամբողջ և լիակատար մի այնպիսի գրութեան չէր կայ, որ իր մէջ պարունակեր թէ բնութեան Տրատարակիլ են ժողովածուներ, որոնց մէջ տեղ են գտել ամեն տեսակ յղուածներ կովկասի, նրա պատմութեան և ներկայ գրութեան մասին:

Այդպիսի մի աշխատութիւն կարող էր թէ ուղեցոյց ծառայել մեր երկրով հետաքրքրվողի համար և թէ լինել մի առձեռն գիրք անհրաժեշտ տեղեկութիւններ ստանալու համար մեր երկրի զանազան երկրային մասին: Ժիշէ է, անցեալ տարի Տրատարակիլ են ժողովածուներ, որոնց մէջ տեղ են գտել ամեն տեսակ յղուածներ կովկասի, նրա պատմութեան և ներկայ գրութեան մասին:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԵՂԱՐՈՒՆՍԻ ԼՈՐԱՅՈՅԼ ՀՈՍԱՆՔՆԵՐԸ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Որքան դժուար է յուզք բանայ գեղարուեստի մասին, բաւականատեղ միմիայն ընդհանուր դատողութիւններով, առանց կենդանի օրինակների ցոյց տալու, մասնաւոր այն դէպքում, երբ խօսքը նորագոյն հասանելի մասին է: Ներկայ գեղարուեստական ընդհանուրութիւնները լինում են սովորաբար մի որ և է ցուցահանդէսի առիթով. այստեղ ընկելիք երկարատեղիքներ մասին խօսվում է իբրև առաջվանից ծանօթ և ընթաց արած արտադրութիւնների մասին և, պէս-պէս դատողութիւններից, թշնամի կամ բարեկամ վերաբերվելուց պարզվում են նորագոյն գեղարուեստի որքան սխալ կամ ուղիղ ճանապարհի վրա գտնվելը, նրանց նպատակները, ձգտումները և վերջապէս բացվում են նոր հայեցակէտի հորիզոններ, որոնք հասարակութեան համար չը գնահատված կը մնային առանց այդ ընդհանուրութեան:

Որքան աւելի դժուար է ուրեմն այդ դատողութիւններին մէջ միայնել երկու այնպիսի ծայրայնից երևցող հասկացողութիւններ, ինչպէս ներկայ գեղարուեստի հասանելի են և—մեր ազգային ճարտարագիտութիւնը իրնուզիլը, իրաւ է, հեշտ չէ, բայց պէտք է բացատրել:

Յարգելի բարեկամ և արուեստագիտը պ. Ա. Ծէլիվանեան «Մշակ» 143 համարում գետնիցած իր յղուածում այնպիսի մտայն և անմխիթար լոյս է ձգում մեր ազգային գեղարուեստի վրա, որ ընթերցող հայ-նասարակութիւնը կարող է անտարակալ իր դէպքի մեր արուեստը ունեցած շատ փոքր յարգանքի մնացորդն էլ կորցնել և այդ շատ ծանր է և այն պատճառով մասնաւոր, որ պարզում է, թէ ինչպիսի անարդարութեամբ կարող են վերաբերվել նոյն իսկ

յայտնի չէ, թէ երբ պէտք է լոյս տեսնեն միւս հատորները, որոնցով միայն կարելի կը լինէր լրացնել առաջին հատորի թերութիւնները և նրա թերի միակողմանիութիւնը: Սակայն այդ աշխատութիւնն էլ ներկայանում է գարձեալ ժողովածուի, քան թէ ամբողջ մի աշխատութեան բնաւորութիւն:

Ցաւ է ասել, որ մենք շատ քիչ ենք ճանաչում թէ մեր երկիրը և թէ նրա բնակիչներին և մի և նոյն ժամանակ մասշտիպ աշխատութիւններ չունենք մեր ժողովրդին տարւոյ մեջ շրջագաւտող կեանքի մասին: Միայն այն մարդիկ, որոնք առիթ են ունեցել շատ ճանապարհորդելու և մարդկանց հետ շփվելու, ունեն գործնական կերպով ձեռք բերած տեղեկութիւններ մեր երկրի մասին, իսկ մնացածները ամենաթույլ և ազոտ գաղափարներն ու միայն ամբողջ երկրի, այլ յաճախ նոյն իսկ այն տեղի մասին, ուր նրանք ապրում են:

Երկիրը և նրա բնակիչներին ճանաչելու հոգսը պէտք է զրդէ մեզ տալու մի կողմից ամբողջ աշխատութիւն ամբողջ երկրի մասին, իսկ միւս կողմից մի շարք մանր մատուցութիւններ այս և այն տեղի, արդիւնադրութեան գործողների, պատմական երևոյթիների մասին: Երկիրը ճանաչել անհրաժեշտ է:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍԻՍԻՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՈՒՌԱՎԵԼԻԾ

Օգոստոսի 3-ին

Արաւելայի շրջակայքում գտնված ամարանոցայտեղից և հանքային զերմուկներից, բացի յայտնի Արասի-Եմանից, աչքի են ընկ-

մասնագէտները դէպքի մի իսկական գեղարուեստի երկարութիւն, երբ դատողութիւնները սահմանափակվում են մի հարեանցի հայեացքով միայն, առանց նրա ներքին կեանքը ուսումնասիրելու.— կին պատմութիւնը, որը երևում է միշտ նոր պիտի մնայ... Յարգելի ընկերս դժուարանում է մեր ճարտարագիտութիւնը ազգային ճանաչել, որովհետև նա և կուր է, բայց բարեբաղդաբար այդ դժուար խնդիրը ընկելու նրան կօգնեն գեղարուեստի այն բազմաթիւ հոչակատար պատմիչները և ընկիւնները, որոնք աւելի երկար են ուսումնասիրել մեր երկրի ճարտարագիտութիւնը և վաղուց ի վեր նրան ազգային ճանաչել: Բայց իրուտան նրան օտար է անուանում, արհեստ, իսկ իրուտան անուշադ արհեստը է:

Յարգելի ընկերս մեր ազգային բնաւորութեան մէջ գտնում է այնքան կապիտալ յատկութիւններ, որ քիչ է մնում մեր ճարտարագիտութիւնն էլ կապիտալութեան համար է ինչնոյն իսկ և համաձայնվելու նրա հետ և մեր գեղարուեստը կապիտալութեան անուանելու, չէ որ այն ժամանակ գեղարուեստը ընչպէս անհրաժեշտ կապիտալութեան պիտի ճանաչվի, քանի որ նրա ամենամօտ նպատակն է բնութեան ընդօրինակելը. բայց այդ, յայտնի բան է, այն ընկիւնների տեսակէտից, որոնց ամբողջ գեղարուեստական գաղափարը սահմանափակվում է ընդօրինակելով միայն, առանց ընդօրինակելիք առարկայի ներքին կեանքը ուսումնասիրելու: Այդ տեսակէտից հելլենական, հռոմէական և մասնաւոր վերածնութեան ոճերը մի մի հակադաս վերաբերակապիտալութիւններ են.— թերևս գործիլայութիւն, որովհետև նրանք բոլորը եկուոր են իրանց երկրներում: Այդ կերպ վարդան Մամիկոնեանին պէտք է դժուարանայինք նոյն գործարար անուանելու. չէ որ նա չինացի էր, Արշակունիք պարսիկ էին, Ռուբինեանը հրէայ... և այդ այնպէս ժամանակ, երբ հաւատում ենք, որ Դամբաւտան հայ էր.— Դմիտրիան էր նրա արհեստը անուանը, Մանցոնի.— Մանուկեան էր, Դորէն.— Դուգանու Բայց շատ հետո գնացիւք լեզուաբաններն մեր լեզուն էլ եկուոր է, այո,

նում իրանց բուժիչ ջրերով հետեանները. Ուսուցիչ, Մերան, Փլադէ, Արքիմեդ, Փոկայ, Խոնի և այլ գեղարու: Մրանց մէջ ամենաարդիւնաւոր և առաջնակարգ տեղն է բնում Ուսուցիչի ջրերովը, որի մասին այստեղ կամենում ենք խօսել:

Ուսուցիչ գիւղը գտնվում է Արաւելայից 18 վերստ հեռավորութեան վրա, դէպքի հարաւարեւելան կողմը: Ամբողջ ջրերովը գտնվում է ծառայիտ անտառի մէջ, տարալանջի վրա, որը ամեն կողմից շրջագաւտած է գեղեցիկ ծառերով, թփերով և ջրերով: Ներքին կողմից հոսում է համանուն գետակը, որը թափվում է Կուր գետի մէջ: Այս ջուրը իր քաղցրութեամբ և պարզութեամբ նշանաւոր է, որից դուրս է գալիս զարմարալայտ կոչված համեղ ձուկը: Սակայն ամենազիւաւորը այս ջրերովի հանքային ջուրն է, որը իր բուժիչ յատկութեամբ հեռավոր է թէ մեր շրջանում և թէ ուրիշ տեղեր: Սա երկար ժամանակ է (ЖОЛѢЗНОВОДЪ), որը զիւսուորապէս օգնում է կանանց, երեխաներին, թուլակազմներին, արեան պակասութիւն ունեցողներին և այլ հիւանդներին:

Ամեն տարբ, աւառ, այստեղ են գալիս թէ Արաւելայից և թէ ուրիշ տեղերից բազմաթիւ հիւանդներ և օգտվում են իր բուժիչ յատկութեամբ այս երկար ժամանակ, ինչպէս վկայում են տեղական բժիշկները և այլ տեղեկ անձինք, նոյն իսկ գերազանցում է հիւանդների կովկասեան ժողովուրդի կուրորան համանուն ջրից: Եւ իրաւ, շատ հիւանդներ բաւական կազդուրվում են այդ ջրից: Փաստը բազմաթիւ են և անհայտ: Այդ պատճառով էլ Ուսուցիչ նշանակութիւնը հետզհետէ բարձրանում է և նա աւելի շատ յաճախողներ է գրաւում ամեն տարի:

Դրա համար էլ վերջին տարիներս այստեղ սկզբից շինվել մի շարք նորանոր գեղեցիկ

նոյն իսկ մենք ինքնանքս էլ ենք եկուոր մեր հայրենի երկրում:

Բայց որքան երջանիկ եմ, որ կարող եմ համարձակ ասել, որ այդպէս չէ. որովհետև որ երկրում գեղարուեստական ոճը եկուոր չէ: Գեղարուեստի կրակը ամենապին գարեբից սկսեալ անչէլ է մնում մինչև մեր օրերը, անցնելով ազգից ազգ, դարից դար, մերթ բարձրանալով: Մերթ ընկնելով, ծիլ է տուել և ծաղկել է այն երկրներում, որտեղ հողը նրա համար նպատակ էր և եղել:

Ամենապին գեղարուեստի օրօրոցը եղել է արեւելքը: Հին Եգիպտոս, Ասորեստան և մասամբ Պարսկաստան, այդ երկրներից գեղարուեստը անցաւ: Հելլաս և, գտնելով այստեղ յարմար և նպատակարար հող, գաղթեցաւ և հաստ ասին բարձր ծաղկելի առաժանին, որ օրինակելի դարձաւ բոլոր քաղաքակրթութեան աշխարհի համար: Եգիպտական Բէլի-Հասանի ոճը, Հելլաս անցնելով, դարձաւ գորակաւ, հէնց իսկ դրա համար էլ նա յայտնի է ճարտարագիտութեան մէջ նախադրական անունով (protodorique), ասորական Կիցիլ-Սարգոնի իրանական խոյակների գարկ տուին յոնիական ոճին և մեր ընդհանրապէս այդ երկու ոճերը իրանց սկզբնական արխայիք հասուկում այն աստիճան մօտ են իրանց նախատիպերին, որ անուշադ օչ-հեր լինական տպաւորութիւն են գործում, բայց միայն ազգային են ճանաչված: Քանզակաւորութեան մէջ նոյն երկրներին ենք կանգնում: Միւսինքն թանգարանում գրանւոյ վող արխայիք Տէնէական Ապարտը այնքան երկարատեւ տպաւորութիւն է գործում թէ իր դիրքով և թէ նոյն իսկ իր եգիպտական զիւսուորապէս, որ ըստ երևոյթի արձանագործը ամենինքն չէ ձգտել նրան իր նախատիպից զանազանելու: Հռոմայեցիների ազգային գեղարուեստը միթէ ամբողջովին Հելլասից չէ եկած.— ուրեմն նոյնպէս եկուոր է: Ամբողջ Ուսուցիչում տիրապետող վերածնութեան ոճը ինչն Արաւելայում «Alt dentsch» է անուանւում և Գերմանիայում «Renaissance francaise», քանի որ աշխարհին յայտնի է նրանց վերածննդ

նակարաններ, բացվեցին մի քանի խանութներ և այն Աւելի մօտ լինելով, այստեղ գալիս են մեծ մասամբ ախալցխացիները, որի համար էլ Ուսուցիչը կարելի է կոչել ախալցխացիների կուրորտ: Սակայն, բացի ախալցխացիներից, այստեղ գալիս են և Արաւելայեցի, Քիթիլիցի, Բագուցի և այլ տեղերից, որոնք ծանօթ են այս ջրի յատկութեան: Այստեղ գալիս են ոչ թէ միայն հիւանդները և թուլակազմները բժշկվելու համար, այլ և զալիս են ուրիշները իբրև յարմար ամարանոց խաղաղ և հանգիստ կեանք վարելու: Մեր ժողովրդի համար այս ամարանոցը իր բոլոր յարմարութիւններով աւելի ձեռնտու և համապատասխան է, քան միւս փարթաւ ամարանոցները: Թէ բնակարանների վարձը, թէ նրա ու կացը և թէ առօրեայ ապրուստը այստեղ շատ էժան են և մասշտիպ ժողովրդի բոլոր խաւերին: Բացի հանքային ջրից, առողջութիւնը վերականգնելուն քիչ չեն նրա պատում և միւս բնական յատկութիւնները, որը մաքուր է և առողջարար, ջրերովութիւնը բարեխառն, ամբողջ կուրորտը շրջապատված է գեղեցիկ կուսական ծառերով, բոյսերով, սարերով և ջրերով: Կան և բնական տեսարաններ, ինչպէս են Ուսուցիչ գետակի ջրվէժը և այլն:

Սակայն, չը նայելով բնական այս յատկութիւններին, Ուսուցիչը, որպէս կուրորտ, բոլորովին գուրկ է արուեստական անհրաժեշտ յարմարութիւններից և հաստատութիւններից: Այստեղ ոչ հիւանդանոց կայ, ոչ բժիշկ, ոչ դեղատուն և ոչ էլ կարգին վանաներ կամ լողարաններ: Չը կան կանոնաւոր ճանապարհներ, զբօսանոցներ, կարգին զուարճութիւններ, հաւաքատեղեր, որոնք յատուկ են առաջնակարգ ամարանոցներին:

Այստեղի բնակարանները, քիչ թաղաւոր գաղմայրը վերջապէս պիտի մխիթարվենք, որ գեղարուեստը ամեն աշխարհում եկուոր է և ազգային է դառնում միմիայն այն ժամանակ, երբ նա մի որոշ ազգի իր որոշ արտադրութեան և միայն նրան յատուկ աշխարհայեցողութեան ներքոյ ստանում է այդ ազգի բնորոշ տառնաւոր յատկութիւնները:

Ոճերի իրանց սկզբնական նախատիպին նմանվելը նրանիցն է, որ հնումը գեղարուեստագէտների իրարուց զանազանվելու ձգտումը այնքան մեծ չէր, ինչպէս այժմ և այդ զանազանվելը լինում էր ինքն իրան, ընդհանրական կերպով, միամտօրէն և միմիայն անկեղծ և բնական հոգեկան զանազանութիւնից էր առաջ գալիս: Դարերի ընթացքում Յունաստանից դուրս, յոնիական և կորինթիական ոճերը ամբողջովին անցան Հռոմ և միմիայն դարձան մի քիչ ձեռնախօսից և դարձաւ տուկանական: Նոյն իսկ վերածնութեան ընթացքում, երբ գեղարուեստը արդէն անհատական շրջանի մէջ մտաւ, դարձաւ պատահական ենք այդ երևոյթին: Բոլորովին ինքնուրոյն դարձող կազմող աշխարհաբանական իտալական էլի շատ պատկերները այնքան նման են նրա վարժագետ Պերուջինոյի նկարածներին, որ մի ժամանակ շատերը նրանցից կասկածի տակ էին, թէ ունեն են: Լեօնարդոյի շատ պատկերները մինչև հիմա դեռ վերջնականապէս չէ վճռված թէ իրանն են արդեօք, թէ իր աշաղորդներից են: Նրանցից ունեն: Պետերբուրգի Էրմիտաժում մի պատկեր կայ, որը գնված է իբրև Լեօնարդոյի, բայց մինչ օրս զանազան եւրոպական գիտնականների վճռով չորս տասնուն է փոխել, և այժմ վերագրվում է Միլեցիին.— տարակոյտ չը կայ.— ոչ վերջնականապէս ինչից ենք մենք: Որովհետև մարդկային կազմաւորութեան համապատկերան օրէնքները և

